

Тетяна ПИРОГОВА
здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, духовність, виховання.

Дослідження феномену культури належить до пріоритетних завдань сучасної філософії. На жаль, єдиної позиції щодо визначення поняття ще не досягнуто. Проте в нинішніх умовах існує така потреба визначення природи культури з різних сторін, охопити її як цілісність. Зробимо огляд філософського дискурсу з цього приводу. Автор використовує багатовимірний підхід на основі досягнень науковців-попередників. Після трагічних соціальних подій ХХ сторіччя у філософському дискурсі посилилась тенденція критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток. Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприймання дійсності та її інтерпретації змінюються на некла-

УДК 141.7+37.01(100+477)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).11

ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКО- ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

© Пирогова Т., 2020

сичні. У сучасних умовах виразної цивілізаційної кризи людства і різноманітності суперечностей для їх подолання необхідно використати всі можливості культури.

ілософський дискурс навколо поняття «культура» є поліпарадигмальним та багатовимірним. Як відомо, феномен культури розглядається вченими з різних методологічних позицій та світоглядних орієнтирів. Визначення поняття «культура», осмислення ролі, місця культури в суспільстві можна знайти у класиків філософії (Г. Гегель, М. Данилевський, Л. Морган, П. Сорокін, Е. Тейлор, А. Тойнбі, О. Шпенглер та ін.), також у працях сучасних вчених (В. Андрущенко, Є. Бистрицький, М. Попович, О. Семашко, В. Шинкарук, І. Бичко, Л. Губерський, І. Надольний, В. Шейко, М. Михальченко та ін.). Важливе місце в досліджуваній проблемі посідає термінологічний апарат, спроби здійснити синтез основних дефініцій культури. Наукові розвідки представників різних соціогуманітарних наук слугували появі нових тлумачень концепту «культура» (М. Ковалевський, К. Клакхон,

К. Леві-Строс, Б. Малиновський, В. Бажуков, Д. Дубровський, Д. Пивоваров та ін.).

У культурно-філософських та естетичних розробках таких мислителів, як Д. Лукач, Е. Шумахер, Г. Маркузе, Е. Блох велику увагу приділено проблематиці постання людини в культурі та суспільній історії. Культура стає тим полем, на якому відбувається суб'єкт-об'єктна зустріч, віднаходження людиною власної сутності, переборення відчуження та оречовлення.

Конкретизуючи вищеозначені світоглядні позиції щодо поняття «культура», звернемось до поглядів В. Андрущенка, який зауважує, що філософський підхід до дослідження культури враховує результати вивчення цього феномену конкретними науками. Вивчення культури опосередковане специфікою філософії як особливої форми суспільного пізнання й полягає в осмисленні дійсності через визначення узагальнених поглядів на світ, місця та ролі людини в ньому, через пізнання загальних законів розвитку природи, суспільства і людського мислення. У такому вимірі феномен культури не може бути зведеним до одного чи кількох природних або соціальних утворень. Для філософії, яка охоплює світ як цілісність, власне, він і є світом людської культури. Крізь призму філософії вона постає в узагальнених характеристиках як форма, результат, спосіб зв'язку людини з дійсністю, утвердження людини як прояв і утвердження сутнісних сил людства (В. Шинкарук, А. Яценко). Оскільки способом існування людини є діяльність (праця), саме вона і постає як головне джерело культури [1, с. 6–7].

Узагальнюючи різноманітні погляди, що сформувалися в межах філософського дискурсу, В. Воропаєва виокремлює такі підходи до розуміння культури.

1. Аксиологічний (ціннісний) підхід до аналізу культури як самоорганізованої цілісності це основна інтенція соціально-філософського аналізу, що сприяє іманентному поясненню основних засад соціокультурного буття, способів самореалізації людини. Аксиологічна парадигма культури розкривається на рівні граничної раціона-

лізації ціннісних перспектив національного буття, через рефлексію всіх національних явищ як «буття-в-цінностях», у їх національному розмаїтті.

2. Діяльнісний підхід, у контексті якого культура розглядається як діалектичний процес у єдності об'єктивних і суб'єктивних передумов і результатів. Культура постає як спосіб діяльності, як технологічний контекст діяльності, як спосіб регуляції, збереження і відтворення суспільства.

3. Семантичний підхід під культурою розуміє знаковий механізм, тобто символи і знаки є тими засобами, які сприяють реалізації цінностей і смислів культури, що свідчить про те, що культура має символічно-комунікаційну природу.

4. Структуралістський підхід розглядає культуру як сукупність соціальних елементів, культурних зразків як носіїв ціннісних відносин, що регулюють людську діяльність (сім'я, звичаї, тексти, символи).

5. Соціологічний підхід трактує культуру як соціальний інститут, який дає суспільству системні якості, що дозволяють розглядати суспільство як стійку цілісність, яка відрізняється від природи. Культура розглядається як механізм передачі соціального досвіду.

6. Гуманістичний підхід розглядає культуру як процес, що охоплює всі види людської творчості, культура розглядається як процес створення родової сутності людського в людині, устремління до безмежності та універсальності; культура є світ, у якому людина знаходить себе [2, с. 186–187].

У наш час філософський дискурс розгортається у напрямі зясування тенденцій та проблем розвитку культури як онтологічного й антропологічного феноменів. Зокрема, фахівці виокремлюють чотири соціокультурні мегатенденції, які потребують філософського осмислення: 1) культурна поляризація, яка характеризується зростаючою екологічною і економічною нерівністю (між народами і регіонами, всередині окремих держав); релігійний і ринковий фундаменталізм, претензії на расову і етнічну винятковість; 2) культурна асиміляція, що характеризується вестернізацією

через послідовно зростаючу систему світових ринків, розповсюдження західних цінностей і західного способу життя; розширення універсальних (загальнолюдських) цінностей, норм і правил у міжнародних відносинах; 3) культурна гібридизація, що породжує нові якості: процеси «креолізації» культури, які традиційно призводили до утворення нових етнічних спільнот, доповнюються процесами транснаціональної конвергенції і формуванням транслокальних культур культур діаспори, а не традиційно локалізованих, як таких, що намагаються сформувавши національно-культурну ідентичність культур. Світ поступово перетворюється у складну мозаїку транснаціональних культур, які взаємопроникають одна в одну, які створюють нові культурні регіони, які мають мережеву структуру; 4) культурна ізоляція, яка спостерігалась у ХХ ст. з його прикладами ізоляції і самоізоляції окремих країн, регіонів, політичних блоків, «санітарних кордонів», «залізних занавісів» [3, с. 233–234].

Вочевидь, розуміння сутнісних рис культури обумовлено взаємодією даного феномена з політикою, економікою, правом, релігією тощо. Культура, з одного боку, є питомим тлом для розвитку всіх галузей суспільного життя та існування людини, а з іншого – становить особливий різновид буття людини як істоти розумної та творчої.

У цьому сенсі низка дослідників розглядали й розглядають культуру як підґрунтя існування певного типу цивілізації або навіть ототожнюють поняття «культура» та «цивілізація» (А. Тойнбі, О. Шпенглер, М. Данилевський, П. Сорокін та ін.). Зокрема, П. Сорокін, фіксуючи своєрідність кожної культури, підмічає й незмінні тенденції, ідеї, проблеми, що, своєю чергою, визначають зміст кожної культури та її цінність. Мислитель виводить три типи культури. Перший тип – чуттєвий або сенситивний – існував ще за часів палеоліту, Стародавньої Ассирії, Античної Греції та Риму, а з епохи Відродження став переважати в Західній Європі. Сенситивний тип культури розвивається у світі почуттів, його об'єктами виступають реальні по-

дії та персонажі різних соціальних груп, завдання цього культурного типу полягає в наданні реципієнту задоволення, здобуття визнання та слави. Другий тип культури – ідеаціональний – характеризується як надчуттєвий, у якому переважають духовні цінності, з поклонінням Абсолюту, Богу чи ідеї. Даний тип культури є релігійним за своєю сутністю, заснованим на принципі надчуттєвості та надрозумності Бога як єдиної цінності та реальності. Даний тип культури характерний для Стародавньої брахманської Індії, Стародавніх Китаю і Греції, Середньовічної Європи. Ідеаціональне мистецтво постає не як продукт однієї людини, а як творчість безіменного колективу вірян, де основними моментами є Бог, ангели, святі, грішники, таємниці світобудови, спокути, спасіння та трансцендентні події. Вищою істиною ідеаціональної культури є істина віри, яку можна опанувати методом містичного досвіду, божественної інтуїції та натхнення. Третю систему культури П. Сорокін визначає як ідеалістичну, таку, що несе в собі зв'язок елементів чуттєвої та надчуттєвої культури, та є проміжною [4, с. 88–89].

Після трагічних соціальних подій ХХ ст. у філософському дискурсі посилилась тенденція щодо критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток. Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприймання дійсності та її інтепретації змінюються на некласичні, які не мають єдиного світоглядного початку, є поліфонічними та різновекторними.

У цьому контексті науковці зазначають, якщо класична гуманітарна культура спиралася на більш чи менш упорядковану та ієрархізовану систему основних понять і цінностей, то з другої половини ХХ ст. домінують тенденції перетворення її на культуру мозаїчну (А. Моль), еkleктичну, з багатьох фрагментів, у яких випадково поєднані наперед задані культурою елементи, що не поєднуються в цілісність, бо не мають достатньої кількості спільних понять. Між

культурними елементами існують розірвані зв'язки, що ускладнює або й унеможливує віднесення їх до певних шкіл, стилів і напрямів, але дозволяє констатацію багатомовності й відкритості діалогу всередині культури та між культурами. Такій культурі відповідає сучасне мистецтво постмодерну, в дійстві якого фабула не може бути вичерпаною і дозволяє розгортати сюжетні лінії у будь-якому напрямі.

У такій ситуації традиційна культура взаємодіє з альтернативною, а елітарна – з розчищеною у повсякденному житті. Альтернативна культура – це символи і смисли, пропущені через призму повсякденної свідомості. Формами її вираження є такі мистецькі явища, як мода, реклама, побутовий інтер'єр, офісний дизайн. Відбуваються зрушення й у механізмі розповсюдження і споживання культури, носіями якої стають репродуруючі засоби масової комунікації. Трансформуються характер і форми художньої діяльності, суттєво змінюються уявлення про соціально-естетичну значущість художника, митця, оскільки до процесу творення і розповсюдження цінностей залучається читач, глядач, слухач [5, с. 24].

Необхідно зазначити, що світові тенденції щодо піднесення у культурі саме гуманістичного та антропологічного початків вплинули й на вітчизняний філософський дискурс. Навіть в умовах ідеологізації філософії в СРСР людинотворча сутність культури означувалась й утверджувалась українськими вченими. Загалом же, філософський дискурс навколо поняття «культура» набув різноманітних смислових акцентуацій залежно від методології дослідження даного феномена.

У підсумку це призвело до появи значної кількості **визначень культури**, які потребують коментарів та пояснень. Незаперечно, культура – це історично певний рівень розвитку суспільства і людини, що виражається в типах і формах організації життя і діяльності людей, а також створених ними матеріальних і духовних цінностей. У вузькому значенні термін «культура» відноситься до сфери духовного життя людей, є специфічною характеристикою суспіль-

ства і відтворює суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються в діяльності, знаннях і вміннях, рівень інтелектуального, естетичного і морального розвитку, світогляд, способи і форми взаємного спілкування людей у межах колективу, суспільства і на міжособистісному рівні культура суспільства спирається на власні цивілізаційні духовно-моральні цінності, збагачується через взаємовплив світових культур і піддається трансформації під впливом панівної ідеології в суспільстві та ідеологічної агресії ззовні [6, с. 253].

Отже, культура – це дуже складне ціле, яке охоплює продукти діяльності, вірування, мистецтво, звички людини, а також діяльність, що зумовлена цими звичками. Головне в культурі – активна роль людини, людина в діяльності, продукт людської діяльності. Культура – це конфігурація засвоєної поведінки людини і її результатів, тісно пов'язана з духом, духовністю. Тому будь-який матеріальний прогрес не відбудеться без прогресу культурного, духовного. Культура – це свого роду генотип розвитку людського організму. Культура є найбільш фундаментальним способом людського буття, базис реальності для людини. Тому культура є діяльність людей з відтворення й оновлення соціального і політичного буття, а також продукт і результат діяльності, які в неї включаються. Культура є реплікація суспільної і родової суті людини, це сукупний досвід людства, єдності буття і небуття, вона організує людське життя, слугує для упровадження досвіду і регуляції відносин між людьми. Культура – це культ, обробка, виховання. Це певний рівень розвитку суспільства, творчих здібностей людини, відтворюваний у матеріальних і духовних цінностях людини. Культура асоціюється з рисами особистого удосконалення людини, це специфічний спосіб організації і розвитку людської особистості [7, с. 127].

Після трагічних соціальних подій ХХ ст. у філософському дискурсі посилилась тенденція щодо критики гуманістичної сили культури, її спроможності забезпечити людству стабільний розвиток.

Особливо актуальним філософський дискурс щодо поняття «культура» стає в сучасну епоху постмодерну, коли класичні уявлення про культурні смаки, класичні схеми сприйняття дійсності та її інтепретації змінюються на некласичні

У сучасних умовах виразної цивілізаційної кризи людства і різноманітності суперечностей багато науковців звертаються до використання можливостей культури для їх вирішення. Багато дослідників трактують культуру як систему цінностей та норм, що регламентують та упорядковують життя людини й суспільства. Зокрема, А. Грау описує, як цінності слугують основою культури і як вони визначають її рівень. На його думку, «норми, цінності та правила, спрощено кажучи, замінюють еволюційні інстинкти... Правила, норми та цінності забезпечують можливість прийняття рішень. Вони заковані в тому, що ми називаємо "культурою". З наукової позиції, культура є екстрасоматичною інформаційною пам'яттю. Від кожного з індивідумів потрібно, щоб він шляхом навчання або досвіду включив отриману інформацію у власні ресурси» [13, р. 38–39].

Визначальний характер цінностей у розумінні культури наголошено в наведених фахівцями характеристиках культури: це продукт спільної діяльності людей; знаходить своє відображення в цінностях, правилах, традиціях, звичаях; не успадковується генетично, а засвоюється завдяки навчанню; вона динамічна, здатна до саморозвитку й до самооновлення, постійного породження нових форм і засобів задоволення інтересів і потреб людини, які адаптують її до умов буття, що весь час змінюються; функціонує як основа для самоідентифікації суспільства і його членів, усвідомлення його носіями свого групового та індивідуального «Я», розрізнення «своїх» і «чужих» у взаємовідносинах з іншими культурами і народами [8, с. 186].

Відмінності в ціннісному наповненні культур, еволюція цінностей у різних цивілізаційних системах породжують нові тлумачення культури як суспільного та індивідуального феномену. Так, соціальна фі-

лософія ХХ ст. сформувала ставлення до культури як технології організації життєдіяльності людини, яка вибудовує зразок поведінки, системи символів, що виражають сенс і «алгоритм» відповідної практичної дії, але водночас було констатовано неможливість визначення культури як однотипного за природою і формами явища. Компаративістський аналіз культур виявив, що за наявності однакових компонентів (релігія, мистецтво, наука, мораль, право, технології, економіка, політика тощо) вибудовуються різні типи культур, які не тільки можуть не мати споріднених рис, але і відкрито конфліктувати, а тому теоретичний конструкт «культура людства» став розумітись як множинність унікального. Культура набула множинного вигляду, сукупності варіантів систем знаків, цінностей і норм, які організують та репрезентують самобутні способи організації життєдіяльності спільнот. Якщо для філософії культури межі ХІХ–ХХ ст. культура – це сукупність критеріїв оцінки рівня розвитку суспільств, то для межі ХХ–ХХІ ст. – це інструмент соціальної корекції або «легітимації культурою» [9, с. 239].

Залежно від особливостей суспільного розвитку, етапів становлення різних типів суспільства корегується й розуміння культури, з'являються нові різновиди культури. У сучасному інформаційному суспільстві фахівці особливо увагу приділяють дослідженню комунікативної культури, культурі спілкування тощо. Даючи визначення цьому різновиду культури, українські науковці зазначають, що загалом культура спілкування проявляється через комунікативні вміння людини: вміння швидко і правильно орієнтуватись в умовах спілкування, правильно використовувати можливості свого мовлення згідно з умовами спілкування, своєчасно знайти адекватні засоби для передачі думки і забезпечити зворотний комунікативний зв'язок. Культура спілкування є складовою загальної культури. Вона, як будь-яка інша культура, містить певну суму знань. Базується на нормах, що визначаються станом суспільства, його історією, традиціями, національною

своєрідністю, загальнолюдськими цінностями кожної історичної епохи розвитку людства [10, с. 86].

Комунікативна культура визначається вміннями суб'єкта здобувати інформацію з різних джерел, якісно та своєчасно її оброблювати та передавати з використанням сучасних інформаційно-технічних засобів у максимально короткий термін. У продовження цієї теми наголосимо, що в наш час науковці активно обговорюють значення та смислове наповнення культури медіаспоживання. З позиції Т. Крайнікової, культура медіаспоживання існує як множина міфів, знаків, значень, символів, що огортають людину, опановують її свідомість, адже, за М. Вебером, культура – «павутина смислів». Отже, вона здійснює ціннісну функцію. Сутність культури медіаспоживання полягає не так у матеріальних артефактах (які саме медіапродукти, коли і як споживає аудиторія), а в тому, як медіаспоживачі сприймають, інтерпретують та використовують їх. Ідеться про вилучення із спожитої медійної інформації цінностей, тлумачень ментальної розробки «картини світу» в її особистісному та громадському вимірах. І саме так (через осягнення цінностей, культурних кодів і норм) людина інкультурується вростає в культуру медіаспоживання і загалом у культуру [11, с. 41]. Безперечно, в умовах інформаційних війн, що розгорнулися наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. між різними країнами та цивілізаційними системами, культура медіа-

споживання стає важливою умовою зміцнення духовної безпеки як окремої людини, так і суспільства загалом.

Трансформаційні процеси в суспільних відносинах ХХ–ХХІ ст. поставили на порядок денний проблеми соціальної рівності, свободи, відповідальності, що знайшло своє відображення у появі нових типів культури, зокрема так званої гендерної культури. На думку І. Святненко, гендерну культуру можна розглядати як сукупність соціокультурних образів-уявлень щодо приписування чоловічого та жіночого (маскулінного та фемінного) чоловікам і жінкам як носіям певної біологічної статі щодо їх духовно-ціннісної значущості в суспільстві, можливих статусно-рольових комплексів, які визначаються з контенту цієї значущості, нормативно-прийнятних (та девіантних) для культурної системи соціопсихічних стереотипів (патернів) свідомої та поведінкової сфери та особливостей тіла та тілесності різних гендерних груп [12, с. 105]. Саме необхідність вирішення проблеми ролі чоловіків та жінок у сучасних суспільних відносинах з правової, політичної, духовної позиції стала причиною появи гендерної культури.

Отже, визначення культури можуть мати як класичний, так і некласичний характер. Поява нових форм, типів та різновидів культури обумовлена поступальним розвитком людства й окремих галузях суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 33. С. 5–9.
2. Воропаєва В. Г. Культура як предмет соціально-філософського дискурсу // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2012. Вип. 51. С. 177–190.
3. Максименюк М. Ю. Соціально-філософський дискурс розвитку поліетнічного соціуму // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2010. Вип. 40. С. 224–238.
4. Стокалич І. С. Цивілізація та культура як категорії соціально-філософського аналізу: М. Я. Данилевський – К. М. Леонтьєв – М. О. Бердяєв –

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. P. (2014) Ponyattya kul'tury: filosofs'kyu dyskurs na rubezhi stolit' [The concept of culture: a philosophical discourse at the turn of the century]. Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriya: Filosofiya, pedahohika, psykhohohiya. Bulletin of the Institute of Child Development. Series: Philosophy, pedagogy, psychology. Issue 33, pp. 5–9. (in Ukrainian).
2. Voropayeva, V. H. (2012) Kul'tura yak predmet sotsial'no-filosofs'koho dyskursu [Culture as a subject of socio-philosophical discourse]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 51, pp. 177–190. (in Ukrainian).

П. О. Сорокін // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. 2014. № 2. С. 85–89.

5. **Чміль Г.** Філософський дискурс кіноекранної реальності // Культурологічна думка. 2015. № 8. С. 19–25

6. **Воропаєва В. Г.** Онтологічні засади культури як найвищої загальнолюдської цінності буття // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2013. Вип. 54. С. 251–265.

7. **Рижова І. С.** Культура як найбільш фундаментальний спосіб людського буття // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2011. Вип. 46. С. 126–134.

8. **Сулятицька Т.** Культурні цінності та їх місце в міжкультурній комунікації / Т. Сулятицька // Культурологічна думка. 2011. № 3. С. 185–189.

9. **Артеменко А.** Цінність «зрізаного якоря» та технологізація культури // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Філософія. 2010. Вип. 7. С. 237–242.

10. **Дулгерова О. М.,** Кришталь Т. М. Характеристика моральних норм культури професійного спілкування керівника підрозділу ДСНС України // Вісник Національного університету оборони України. 2015. Вип. 3 (46). С. 84–88.

11. **Крайнікова Т.** Функції культури медіаспоживання // Вісник Книжкової палати. 2014. № 4. С. 39–41

12. **Святненко І. О.** Гендерна культура як соціологічний концепт: до постановки проблеми // Грані. 2015. № 10/1 (126). С. 103–108.

13. **Grau A. Werte** // TV diskurs. 2007. No. 1. S. 38–41.

3. **Maksymenyuk, M. Y.** (2010) Sotsial'no-filosof's'kyi diskurs rozvytku polietnichnoho sotsiumu [Socio-philosophical discourse of development of polyethnic society] Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 40, pp. 224–238. (in Ukrainian).

4. **Stokalych, I. S.** (2014) Tsyvilizatsiya ta kul'tura yak katehoriyi sotsial'no-filosof's'koho analizu: M. Y. Danylevs'ky – K. M. Leont'yev – M. Berdyayev – P. O. Sorokin [Civilization and culture as a category of socio-philosophical analysis: M. Y. Danilevsky – K. M. Leontiev – M. O. Berdyayev – P. O. Sorokin]. Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya. Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology, no. 2, pp. 85–89. (in Ukrainian).

5. **Chmil', H.** (2015) Filosofo's'kyi diskurs kinoekrannoyi real'nosti [Philosophical discourse of cinema-screen reality]. Kul'turolohična dumka. Culturological thought, no. 8, pp. 19–25. (in Ukrainian).

6. **Voropayeva, V. H.** (2013) Ontolohichni zasady kul'tury yak navyshchoyi zahal'nolyuds'koyi tsinnosti buttya [Ontological principles of culture as the highest universal value of life]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 54, pp. 251–265. (in Ukrainian)

7. **Ryzhova, I. S.** (2011) Kul'tura yak naybil'sh fundamental'nyy sposib lyuds'koho butya [Culture as the most fundamental way of human existence]. Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – Humanitarian Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy. Issue 46, pp. 126–134. (in Ukrainian).

8. **Sulyatyts'ka, T.** (2011) Kul'turni tsinnosti ta yikh mistse v mizhkul'turniyi komunikatsiyi [Cultural values and their place in intercultural communication]. Kul'turolohična dumka. Cultural thought, no. 3, pp. 185–189. (in Ukrainian).

9. **Artemenko, A.** (2010) Tsinnist' «zrizanoho yakorya» ta tekhnolohizatsiya kul'tury [The value of the "cut anchor" and the technologicalization of culture]. Naukovi zapysky {Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya"}. Seriya: Filosofiya. Scientific notes [National University "Ostroh Academy"]. Series: Philosophy, Issue 7, pp. 237–242. (in Ukrainian).

10. **Dulherova, O. M., & Kryshstal, T. M.** (2015) Kharakterystyka moral'nykh norm kul'tury profesiynoho spilkuvannya kerivnyka pidrozdil DSNS Ukrainy [Characteristics of moral norms of culture of professional communication of the head of the SES of Ukraine]. Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrainy. Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, no. 3 (46), pp. 84–88. (in Ukrainian).

11. **Krainikova, T.** (2014) Funktsiyi kul'tury mediaspozhyvannya [Functions of media consumption culture]. Visnyk Knyzhkovoyi palaty. Bulletin of the Book Chamber, no. 4, pp. 39–41. (in Ukrainian).

12. **Svyatnenko, I. O.** (2015) Henderna kul'tura yak sotsiolohichnyy kontsept: do postanovky problemy [Gender culture as a sociological concept: to the problem] // Hrani. Grani, no. 10/1 (126), pp. 103–108. (in Ukrainian).